

але і визначають завдання і засоби для його повного відновлення;

- формування національної екологічної мережі;
- обов'язковий облік екологічної безпеки при розробці соціально–економічних планів розвитку;

- стабілізація і поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Донецько–придніпровського регіону;

- облік усіх аспектів природоохоронної діяльності і екологічної безпеки в діяльності усіх суб'єктів господарювання, а також в податковій політиці;

- суворе дотримання загальнодержавної програми поводження з токсичними відходами, підвищення рівня їх знешкодження і утилізації, у тому числі заборонених до використання хімікатів і пестицидів, вибухових і хімічних речовин військового призначення;

- забезпечення екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення і довкілля, безумовне і беззастережне виконання усіх програм мінімізації наслідків катастрофи на ЧАЕС і повне їх фінансування;

- ведення постійного моніторингу стану гребель водосховищ, побудованих уздовж течії Дніпра, і їх інженерних споруд;

- поліпшення екологічного стану річок, водойм України і якості питної води;

- забезпечення роздільного сортування побутового сміття, повсюдне впровадження тендерних стосунків при зборі, переробці і похованні побутових відходів, активне будівництво екологічно чистих сміттепереробних заводів, будівництво нових і реконструкція діючих комунальних очисних каналізаційних споруд;

- збереження біологічної і ландшафтної різноманітності, розвиток заповідників, національних парків.

Висновки. У наш час поки що недостатньо ефективно діє комплекс адміністративних важелів управління природоохоронними процесами. Тому для оперативного вирішення проблем довкілля усі у великих повноваженнях потребують органи місцевого самоврядування. Регіональна екологічна політика має бути головним пріоритетом охорони і раціонального використання природних ресурсів, невід'ємною складеною регіональних програм соціально–економічного розвитку. У ринкових умовах відповідальність за здійснення заходів з довкілля охорони і раціонального використання ресурсів повинні нести організації і підприємства усіх форм власності.

Список використаних джерел

1. Галан М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України: монографія / М. В. Галан. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 388 с.
2. Правові основи захисту особових цінностей і суспільної моралі: збірка нормативних актів України / Сост. Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2007. – 440 с.
3. Тупчиенко Л. С. Деякі теоретичні і практичні питання вивчення і впровадження міжнародного досвіду соціальної роботи в українській соціальній простір / Л. С. Тупчиенко // Вісник Національного авіаційного університету: Соціологія. Політологія. Історія: Сб. науч. раб. – 2013. – №1. – С.39–44.
4. Павлівський М. А. Живу тобою, Україна / М. А. Павлівський. – К.: Муз. Україна, 2003. – 640 с.
5. Геополітичне майбутнє України: Міжнародна науково–практична конференція. 19–20 березня 1998 м. Київ: Дипломатична академія України, 1998. – 176 с.

References

1. Galan M. V. Derzhavne reguljuvannja innovacijnogo rozvytku Ukraini: monografija / M. V. Galan. – K.: Vyd-vo NADU, 2008. – 388 s.

2. Pravovi osnovy zahystu osobovyh cinnostej i suspil'noi' morali: zbirka normatyvnyh aktiv Ukrainy / Sost. Ju. Zh. Shajgorodskij, K. P. Merkotan. – K.: Ukrain's'kij centr politychnogo menedzhmentu, 2007. – 440 s.

3. Tupchyenko L. S. Dejaki teoretychni i praktychni pytannja vuvchennja i vprovadzhennja mizhnarodnogo dosvidu social'noi' roboty v ukrai'ns'kij social'nyj prostir / L. S. Tupchyenko // Visnyk Nacional'nogo aviacijnogo universytetu: Sociologija. Politologija. Istorija: Sb. nach. rab. – 2013. – №1. – S.39–44.

4. Pavlivs'kyj M. A. Zhyvu toboju, Ukraïna / M. A. Pavlivs'kyj. – K.: Muz. Ukraïna, 2003. – 640 s.

5. Geopolitychne majbutnje Ukraïny: Mizhnarodna naukovopraktychna konferencija. 19–20 bereznja 1998 m. Kyi'v: Diplomatychna akademija Ukraïny, 1998. – 176 s.

Doroshenko V. S., Doctor of Economics, Ph.D., National Aviation University (Ukraine, Kyiv), marina-grinchuk@mail.ru

Problems of ecological safety, human's health in contemporary history

The article deals with urgent problems of health protection of citizens of Ukraine, their provision with ecological safety.

Keywords: social progress, pure environment, family medicine, health protection, ecological policy.

Дорошенко В. С., доктор економіки, кандидат історических наук, Національний авіаційний університет (Україна, Київ), marina-grinchuk@mail.ru

Вопросы экологической безопасности, здоровья людей в современных исторических условиях

Речь идет об актуальных проблемах сохранения здоровья граждан Украины, гарантировании им экологической безопасности.

Ключевые слова: социальный прогресс, чистая окружающая среда, семейная медицина, охрана здоровья, экологическая политика.

* * *

УДК 793.3:233–534]:297:811

Богород А. В.,
старший викладач кафедри філософії,
Київський університет ім. Бориса Грінченка
(Україна, Київ), abc.boh@mail.ru

ТАНЦЮВАЛЬНІ РИТУАЛИ І ПРАКТИКИ МУСУЛЬМАН: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Стаття є першим у вітчизняній науці поглибленим спеціалізованим дослідженням, присвяченим релігійним танцям мусульман, які відомі під назвами «суфійські танці» і «танці деревіїв». У статті розглянуто філософсько–світоглядні і релігійно–містеріальні особливості кінетико–дансологічних практик деревіїв; зібрано і проаналізовано спеціальні джерела про танцювальні ритуали суфіїв і дослідження визначних всесвітньовідомих сходознавців і суфійзнавців; простежено витoki і походження танцювальних ритуалів деревіїв (суфіїв), проаналізовано особливості танцювально–релігійних практик суфіїв, з'ясовано тенденції і способи поширення танцювальних ритуалів деревіїв у сучасному світі. Доведено, що танці деревіїв є ритуальним «відхиленням» від консервативних релігійних практик мусульман і прямо пов'язані з танцювальними культурами інших східних народів. Суфійські обертали танці, які масово виконують на сценах світу і суфійми і акторами, вже втрачили містеріальний зв'язок з релігійними обрядами і традиціями, стали технічно вдосконаленими та ускладненими, і нині виконуються не лише чоловіками але й жінками, не лише в особливому суфійському вбранні але й у різнокольорових стідницях – атрибуті сучасних видовищ і шоу.

Ключові слова: танцювальні ритуали, танці суфіїв, обертали танці, крутки деревіїв, мусульманство, дансоритуальні практики.

Незвичайні релігійні ритуали східних народів завжди привертати увагу представників західного наукового світу: філософів, релігієзнавців, теологів. Деякі з цих практик представляють інтерес і для ширших прошарків наукового світу і звичайних шанувальників культурної спадщини Сходу. Під поняттям «Схід» розуміють країни, розташовані на Сході і південно–східній частині Землі по відношенню до Європейського континенту.

В даний час в Європі [21] і Америці [30] особливо активно поширюються практики у минулому закритих

релігійних общин і містичних шкіл Азії. До них можна віднести бойові мистецтва Японії і Китаю, танцювальні традиції ченців буддистських і суфійських монастирів. Серед них особливе місце займає те, що чи не єдине у своєму роді танцювально-ритуальне «обертання» мусульманських релігійних містиків, відоме під назвами «Суфійські танці», «танці дервішів», що крутиться, «обертання дервішів» [33], «танець дервішів» [13], «суфійська практика обертання» [10], «суфійське кружляння» (кружляння дервішів [14]), «дервіші, які обертаються» [22], дисонують із загально-мусульманськими ортодоксальними уявленнями про релігійний ритуал і богослужіння. Танець дервішів називають ще «медитативним» [2], «містичним» [16], «трансовим» [11].

Мета статті – розглянути філософсько-світоглядні і релігійно-містеріальні особливості кінетико-дансологічних практик дервішів, яка конкретизується в таких завданнях:

- зібрати і проаналізувати спеціальні джерела про танцювальні ритуали суфіїв;
- простежити витоки походження танцювальних ритуалів дервішів (суфіїв);
- розглянути особливості танцювально-релігійних практик суфіїв;
- з'ясувати тенденції і способи поширення танцювальних ритуалів суфіїв у сучасному світі.

Танцювальним і музичним традиціям мусульман (зокрема суфіїв) присвячені роботи переважно іноземних дослідників, які були перекладені російською мовою в кінці XX – на початку XXI ст.: І. Шаха [30], К. Ернста (розділ «Суфійська музика і танець») [33]. Окремі аспекти ритуально-релігійних практик, пов'язані з храмовими танцями дервішів, можна знайти і в дослідженнях інших сходознавців – М. Бахауддіної [6], Аль-Газалі [1], А. Мухаммедходжаєвой [18], Дж. Трімінгема [27], А. Хисматуліна [28], А. Аль-Худжвірі [3], М. Аш-Шахрастані [17], Ш. Аль-Фаузана [32] та ін. Якщо не враховувати окремі розділи в релігієзнавчих підручниках та навчальних посібниках, то в україномовній літературі немає спеціальних досліджень, присвячених суфіям і суфізму як релігійному напрямку ісламу. Окремі статті в інтернеті, які стосуються «спідничних танців» дервішів [24], суто наукової цінності не мають і поширюються найчастіше без авторства або як уривки з книг відомих суфієзнавців [8; 12; 13; 16; 21; 23; 24].

Нині своєю популярністю суфізм зобов'язаний особливий ритуально-релігійному дійству – танцю, що складається з одного єдиного танцювального руху – однобічного обертання довкола своєї осі або стоячи на одному місці, або з просуванням по кругу (очевидно – лише проти руху сонця).

У XVIII і XIX століттях європейські спостерігачі, які подорожували по імперії Османа, звернули увагу на групи дервішів, що прилюдно виконували свої релігійні обряди. Ці групи стали тоді відомі як «танцюючі дервіші, або дервіші, що обертаються...» [33].

У суфійських орденах з XII–XIV ст. зікр перетворюється на складний обряд, до того ж, кожен орден має свій особливий чин зікра. Для участі в зікрі суфії повинен був опанувати специфічні ритмізовані рухи, регламентовані в ордені пози (постави). Як стверджував К. Амстронг: «Спочатку суфії майже не

відрізнялися від інших сект [ісламу]» [4]. Та з часом суфії починали переймати деякі ритуали в інших древніх релігійних культів. Так на думкує Рамачарака, без Індії не було б суфізму а без індійських учень суфії були б такими ж правовірними магометанами як і інші мусульмани: «Суфії засвоїли багато містичних обрядів, властиві індусам, Древній Греції і деяким сучасним західним культам і містичним орденам» [20].

Очевидно, що жоден інший обряд суфіїв (дервішів) не викликав таких суперечок і, одночасно, не був настільки популярним, як музика і танець. До речі, музика і танець зовсім не властиві всьому суфійському релігійному напрямку. Такі братства як «накшбанди» і «кадірі» не схвалюють подібні практики... В той же час співоча декламація віршів в суфійських кругах часто супроводжувалася грою на музичних інструментах і особливими рухами тіла, які межували і з екстазом, і розміреними обрядовими рухами (жестами) [33].

Варто нагадати про походження і долю ордену маулаві, родоначальником якого був Джалал ад-дін Румі (1207–1273 рр.) – персидський поет і суфій-практик. Його учні створили згодом суфійський орден маулаві (можливе звучання і «мевлеві»), в якому практика екстатичних дійств була канонізована. В Європі цей орден називали сектою дервішів, що обертаються (довкола себе). Орден маулаві був одним з найвпливовіших у Туреччині Османа, і до них належали більшість султанів. Але у 1925 р. декретом Кемалю Ататюрка орден був розпущений, а його майно конфісковане [26].

Ритуал сема (сама) братства Маулаві, що поширився в Туреччині під впливом етикету двору Османа, тепер можна побачити на естрадних майданчиках у вигляді обертального танцю дервішів.

Одне з перших згадок про танець дервішів в російськомовній літературі зустрічається в дослідженнях кінця XIX – почала XX ст. – у статті М. Сумцова «Танець» [25]. Але, на диво, у визначній праці С. Худекова «Мистецтво танцю» [29], де описано танці всіх основних культурних регіонів світу, згадок про танці мусульман, про танці суфіїв або обертання дервішів немає взагалі. Частково це можна пояснити стійким переконанням автора, що східні танці (не лише мусульманських народів) були переважно жіночими. На прикладі Індії дослідник-балетолог стверджує, що «чоловікам в Індії не личить і не пристойно танцювати. Ця розвага складає винятковий привілей лише для жіночої статі» [29, с. 77]. Аналізуючи особливості «танцювальних» ритуалів індійських факірів (жебраків), він стверджував, що «смиканина й невиразні (безобразні) стрибки скривавлених сектантів-факірів не можуть вважатися танцювальним мистецтвом» [29].

Але, в той же час, існували чоловічі танці буддистських ченців і дервішів [25]. До того ж, танець дервішів був спочатку храмовим ритуалом, дійством для обраних – для посвячених, які мали право його виконувати, якщо чернець три роки (точніше, 1001 день [31]) проводив в монастирі в суворій аскезі [12].

Щоб краще зрозуміти суфійські ритуальні практики, з якими ортодоксальні мусульмани боролися не менше від християнських єпископів, що також активно протистояли залишкам європейських язичницьких обрядів, необхідно знайти витоки цього духовно-містичного явища.

Суфії є древнім релігійним братством, походження якого ніколи не було встановлене або датоване. особисто

вони не виявляють великої цікавості до подібних досліджень, задовольняючись посиланнями на прояви їх образу мислення в різних країнах і в різні періоди історії [31].

З підозрілої та напіверетичної в минулому течії суфізм перетворюється не лише на ісламський езотеризм, свого роду «вищий іслам», але й стає авангардом ісламу і в місіонерсько-проповідницькій діяльності. В усіх країнах, де є мусульмани, є і суфії (у тому числі і в Туреччині, хоча там, після революції Кемаля Ататюрка і відокремлення «церкви» від держави, суфійські ордени були заборонені). При чому у деяких ісламських країнах суфізм і суфійський шлях засуджуються як новшество, про яке Пророк нічого не говорив [26].

Філософію танцю суфіїв не можна пояснити за допомогою загальномусульманського релігійного світогляду і міфології, бо в ісламі не існує поняття «танцюючого Аллаха» і в Корані мусульман таких понять, як «танець», «пляска» чи «хоровод» не існує, як і самого явища «танцювання» чи «плясання» [34]. В коранічному тексті про релігійні (очевидно і танцювальні) ритуали навколо «золотого тільця» повідомляється, що Муса (Мойсей) наказує вбити, а Аллах блискавкою карає його учасників: «І вразила вас блискавка, коли ви дивилися!» [Сура 2: Корова, 54–55]. В аналогічному епізоді з Біблії Мойсей наказує кожному вбивати своїх рідних братів і приятелів, якщо вони брали участь в цих ритуалах: «І зробили Левіїни сини за словом Мойсеевим. І впало з народу того дня близько трьох тисяч чоловіка» [Вих. 32: 26–28]. Може тому представники ортодоксального ісламу переслідували дервішів за дансоритуальні практики.

Серйозні проблеми з визначення символізму та істинної суті справжніх суфійських практик виникають у будь-якого дослідника християнського Заходу чи Сходу, який намагається вивчати уніфікований, узагальнений або спрощений (профаний) різновид суфізму. Так, багато людей в Європі і Америці практикують «танець дервіша» [35], і це не дивлячись на те, що в популярній суфійській літературі обумовлено, що подібна вправа була «прописана» Румі, з причин місцевого характеру [30]. Румі ввів танці і обертальні (кругові) рухи як вправи для своїх учнів із-за флегматичності населення Коньї.

Особливим було Ставлення до танців практикуючих дервішів. Як приклад, І. Шах згадує один суфійський переказ, в якому розповідалося, як учень попросив дозволу у наставника брати участь в «танці» суфіїв. Шейх сказав йому: «Не будеш їсти нічого три дні. Потім нехай приготують [тобі] дуже смачні страви. Якщо ти віддаси перевагу «танцю», можеш взяти в ньому участь» [30]. Нинішні ритуальні дії дервішів – танці, стрибки, слухання і виконання музики і т.п., «є вульгаризацією, примітивними копіями початкової дуже витонченої технології» [30].

Але чи можна танцювальні дії суфіїв назвати танцем в повному значенні цього слова? Де шукати витоки танцю дервішів, яке його призначення і функції в суфійському релігійному ритуалі?

І. Шах в своїй праці «Суфії» лише умовно називає «танцем» дансообертальні рухи дервішів. Та існують припущення, що «[пророк] Магомет, згідно містичних традицій, створив секту танцюристів–дервішів» [23]. Тема танцю в суфійських розповідях про слухання музики постає лише мимохідь. Суфійську музику використовують в усіх мусульманських общинах, де декламують суфійську

поезію, тоді як танець є заняттям лише одного суфійського братства – Маулаві. Барвисті мініатюри часто змальовують суфіїв, танцюючих в садах в супроводі кількох музик, але вони не виконують (не повторюють) єдиний малюнок танцю [31]. Тому про танець дервішів, про його значення і призначення можна довідатися не від самих практикуючих дервішів, а, переважно, від необізнаних або випадкових дослідників, що спостерігали ці танці в основному в сценічних «трансформаціях».

Яким же був танець в середині 13-го століття, коли Джалаладдін Румі заснував суфійський орден Дервішів? Сьогодні «танець–молитву» персидських суфіїв активно виконують в Туреччині на сцені, і щорік на могилі Румі Джалаледдіна проводять фестиваль дервішів. Ці танці набули сценічних форм і рис. Ні в якого іншого танцю немає такого дивакуватого костюму. Дервіші танцюють у високих червоних шапках, білих довгих платтях з дуже широкою спідницею, а чорну накидку, що приховує цей наряд, скидають ще на початку танцю. Танець дервішів – це просте кружляння (обертання), танцюючі майже не роблять рухів руками: зазвичай права рука піднята догори, а ліва – донизу. І крутяться дервіші в такому танці–крутті не обмежуючись в часі. Одні автори повідомляють про «багатогодинні обертання дервішів довкола власної осі», інші переконані, що суфії «крутяться до втрати свідомості», як це роблять виконавці демонічних танців [8]. Але примітно, що після його виконання суфії нічого не передбачають, як це буває у сибірських або монгольських шаманів.

Танець дервішів був спочатку храмовим ритуалом, дійством для посвячених. І лише з часом його стали виконувати привселюдно.

Чим простіший релігійний танець, тим частіше «необізнані» з ним глядачі, намагаються тлумачити про його космічний символізм: кожна деталь в танці (включаючи розташування дервішів та їх одяг) тлумачаться ними по-особливому. Саме в таких «дослідженнях» в танці дервішів:

а) біле одіяння символізує саван, шапка могильну плиту, а накидка гробовий покрив або праведний світ і світ духів [13];

б) спрямовані вгору долоні рук – символізують отримання небесного благословення, а повернені донизу – передання цього благословення на Землю для інших [13; 24];

в) а розміщення танцюючих дервішів на сцені в колі, в центрі якого зазвичай перебуває головний дервіш, символізує сонце і планети, які крутяться довкола нього [13], а нахил голови дервішів у танці близько двадцяти п'яти градусів – майже рівний нахилу Землі, який складає двадцять три градуси [24].

Обертання бувають лише правосторонніми і це уподібнює цей танець в основних рисах з європейськими видами вальсів. Може тому деякі дослідники танець вальсів також намагаються вивести з «мусульманських» танцювальних традицій.

Яким же насправді є значення танцю і рухів дервішів? Де шукати витоки такого незвичайного і неповторного ритуалу?

У танцювальних культурах багатьох народів зустрічаються обертання, але ніхто їм не приписує космічний, астральний зміст (сенс). Згідно первісного міфологічного мислення і світогляду, всяке обертання

асоціювалося і з вихором, і з вітром. Як зазначає А. Афанасьєв: «У свисті вітрів і завиванні бурі пересічному язичнику чулися пісні духів, а в примхливому польоті хмар і у вихорах, що кружляють, вбачали їх танці чи весілля» [5]. Тому, навіть, звичайному спостерігачеві, який знайомий з природними особливостями східних регіонів, танець дервішів нагадує вихор і пiскови буревії. Для первісного міфологічного мислення і світогляду саме ці природні явища представлялися як «танці» бога/богів. В доісламській традиції були і свої первісні уявлення про божественну природу вітрів і вихорів. До речі, в християнській міфології вихорам зазвичай приписують диявольське, сатанинське походження, сприймають їх як танець бісів – «слуг диявола» [5]. Вірування в те, що вихор – це біс, або в всередині самому вихору сидить біс, було також поширеним по всій території Росії, Білорусі і України [5], а в деяких місцевостях (наприклад, на Поліссі) не втрачає своє значення і сьогодні [7].

Враховуючи жіночі риси ритуального одягу танцюючих дервішів – білі широкі спідниці, без яких суфійське обертання неможливе, можна припустити, що витоки суфійського танцю потрібно шукати в жіночому танці Древнього Сходу – Древньої Азії. Бо дуже багато спільного у цього танцю з танцями баядерок Індії, описаного С. Худековим: «Коли їхнє збудження досягає крайньої межі екзальтації, вони починають крутитися одна довкола іншої, швидко–швидко – до втрати свідомості (до запаморочення), до повного виснаження сил! Потім, напівголі, вони падають на підлогу!» [29]. Але більш цікавим для дослідників генези танцю дервішів може виявитися опис незвичного східного танцю молодих чоловіків, зафіксований С. Худековим: «Як виняток, можна вказати на двір одного з раджив, при якому міститься спеціально складена з чоловіків трупа танцюристів. Це красиві молоді люди у віці до 20 років [...]. Одягнені в багаті жіночі костюми, ці артисти жодних самостійних танців не виконують. Це – чоловіки у спідницях, які наслідують баядерок» [29].

Танець дервішів міг з'явитися аналогічно. У невідготовленого виконавця від обертання на одному місці (довкола своєї осі) майже відразу починає крутитися голова і настає відчуття, що весь світ обертається довкола тебе. Після миттєвого припинення обертання тіла, ще деякий час відчуття обертання всього навколишнього світу продовжується. Ефект від виконання такого «танцю» може відчути лише той, хто практично виконує подібні обертання. Багато дослідників стверджують, що «для послідовників суфізму танець був не мистецтвом, а засобом. злиття зі Світовою Душею». Ці обертання найчастіше називають ритуальними, релігійними і екстатичними танцями. Але відомий суфійський шейх і мислитель, автор більше тридцяти книг про суфізм Джавад Нурбахш не згоден з поширеною думкою про нібито танцювальний екстаз суфіїв під час виконання ритуального обертання: «Деякі випадкові спостерігачі вважали, що за допомогою танцю можна знайти Божественний екстаз і досягти Бога». На його переконання суфій починає «танцювати» лише коли він не усвідомлює самого себе [19].

Але і такі туманні тлумачення суфійського шейха про «танець» суфіїв не вносять ясності і розуміння щодо феномену таких обертань.

Сьогодні суфійський танець дервішів популярний не лише в Туреччині і Єгипті, але і в багатьох інших країнах

Сходу. Містичний танець дервішів згодом був запозичений корінним населенням Криму – кримськими татарами і трансформувався в народний танець хайтарма [13]. З часом жінки також почали танцювати цей танець, але вже у барвистому вбранні.

Нині суфійські обертання в країнах Європи і Америки поширюють окремі хореографи, які не є суфіями і не пов'язані з релігійно–ритуальними практиками суфіїв; і, навіть, жінками [35]. «Суфійські» крутки (обертання) можна зустріти в спеціальних етнорелігійних шоу–програмах, присвячених ізотеричним і містеріальним практикам Сходу.

Сучасні сценічні зразки суфійських обертань технічно ускладнюються, підпорядковуючись загальним законам шоу і масових видовищ і, таким чином, ще більше відрізняються від свого попередника – суфійського дансообертання. Виразними рисами трансформації суфійських танцювальних традицій можна вважати виконання цього танцю необізнаними танцівниками і, навіть, жінками [9], використання додаткової спідниці або декількох і поступове збільшення швидкості обертання під час виконання танцю. Багато європейських фокусників, під враженням модної східної теми, одягаються в костюми факірів і дервішів і беруть екзотичні псевдоніми [15]. Поступово ці модернізації можуть вплинути і на зовнішні особливості традиційних обертань дервішів, розмиваючи їх первинні форми і традиційну семантику.

Ми спробували узагальнити розрізнені уявлення і відомості різних дослідників про танцюально–ритуальні особливості християнських та мусульманських (суфійських) релігійних практик, але ще необхідно провести спеціальне об'єктивне філософсько–релігійнознавче дослідження ритуально–дансологічних практик, які ще й досі можна зустріти цієї в розрізненіх общинах авраамічного толку, їх справжні глибинні, можливо дохристиянські, доісламські чи інорелігійні витоки.

Список використаних джерел

1. Абу Хамида Газали. Алхимия счастья / Абу Хамида Газали; пер. с араб. Х. Мадраимов. – Ташкент, 1999.
2. Адамович Г. Славянский обрядовый танец в свете мировых эзотерических традиций // Геннадий Адамович, Алексей Толмачев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dc.tsu.ru/WebDesign/DC/danceclub.nsf/structure/sacralis_t9
3. Али ибн Усман аль-Худжвири. Раскрытие скрытого. Старейший персидский трактат по суфизму / Али ибн Усман аль-Худжвири; перевод с англ. А. Орлова. – М.: Единство, 2004. – 504 с.
4. Армстронг К. История Бога. 4000 лет исканий в иудаизме, христианстве и исламе / Карен Армстронг; перевод К. Семенова. – М.: Анф, 2011. – 524 с.
5. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов: В 3-х т. / Александр Афанасьев. – М.: Современный писатель, 1995. – Т.1.
6. Бахауддин М. Лицо суфизма / М. Бахауддин. – Душанбе: Бард, 1999. – 328 с.
7. Буйських Ю. Вихор в сучасній демонології українців / Юлія Буйських // Етнічна історія народів Європи. – 2009. – Вип.29. – С.22–31.
8. Восточный танец [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=colier&page=showid&id=10128>
9. Времена изменились: в танце дервишей теперь кружатся женщины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.liveinternet.ru/users/lara_liberty/post161977383/
10. Гиршон А. Интегративная танцевально–двигательная терапия / В. Козлов, А. Гиршон, Н. Веремеенко. – М., 2005; СПб.: Речь, 2006. – 286 с.
11. Дасс П. Это только танец / Рам Дасс. – М., 1974. – 67 с.

12. К. Е. Танец дервишей сама [Электронный ресурс] / Елена К. – Режим доступа: http://art.1001chudo.ru/turkey_1262.html
13. К. Е. Юбочные танцы дервишей // Искусство медитации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://subscribe.ru/group/mir-iskusstva-tvorchestva-i-krasoty/779271/>
14. Коновалов Д. Религиозный экстаз в русском мистическом сектанстве: [1. Картина сектантского экстаза] / Д. Коновалов // Богословский вестник. – 1907. – Т.1. – №3. – С.595–614.
15. Макаров С. Искусство факиров в Европе XIX – начала XX века. Общие сведения о факирах, дервишах, йогах / С. Макаров // Развлекательная культура России XVIII–XIX вв. Очерки истории и теории. – СПб., 2000. – С.464–480.
16. Мистический танец дервишей [Электронный ресурс] // Индия по-русски – живой путеводитель. – Режим доступа: <http://indonet.ru/blog/george/3025>
17. Мухаммад ибн ‘Абд ал-Карим аш-Шахрагани. Книга о религиях и сектах / Мухаммад ибн ‘Абд ал-Карим аш-Шахрагани; перев. с араб. С. Прозорова. – М.: Наука, 1984. – Ч.1: Ислам. – 270 с.
18. Мухаммедходжаев А. Гносеология суфизма / А. Мухаммедходжаев. – Душанбе: Дониш, 1990. – 116 с.
19. Нурбахш Д. Путь. Духовная практика суфизма / Джавад Нурбахш; перев. Л. Тираспольского. – М.: Ризлетивеб, 2007. – 267 с.
20. Рамачарак. Религии и тайные учения Востока / Рамачарак. – Рига, 1937. – 292 с.
21. Сакральные танцы Востока [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://orientaldance.com.ua/news07032010.html> (Назва з екрану)
22. Словарь религиозных обрядов и верований / Мирча Элиаде, Ион Кулиано. – М.: Рудомино; СПб.: Университетская книга, 1997. – 414 с.
23. Средневековый танец [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.siluet-dance.com/index.php?page=dance_history_srednevek
24. Стрикалюк Б. Суфизм (2013) [Электронный ресурс] / Богдан Стрикалюк // Філософія і релігієзнавство. Перший науковий філософсько-релігієзнавчий портал. – Режим доступа: <http://tureligious.com.ua/sufizm/>
25. Сумцов Н. Танец / Николай Сумцов // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 82 тт. и 4 доп. тт. – М.: Terra, 2001 (1901). – Т.32А (64): Тай – Термиты. – 481 с.
26. Торчинов Е. Религии мира: опыт запредельного психотехника и трансперсональные состояния. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 1998.
27. Тримингэм Дж. Суфийские ордены в исламе [Электронный ресурс] / Дж. Тримингэм; перевод. А. Ставиской. – Режим доступа: http://www.jagannath.ru/users_files/books/Sufiiskie_ordeny_v_islame.pdf
28. Хисматулин А. Суфийская ритуальная практика (на примере братства Накшбандийа) / А. Хисматулин. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 1996. – 208 с.
29. Худеков С. Искусство танца. История. Культура. Ритуал / Сергей Худеков. – СПб., 2010. – 564 с.
30. Шах И. Путь суфиев / Идрис Шах; перевод. Ю. Аранов. – СПб.: Эннеагон Пресс, 2011.
31. Шах И. Суфии / Идрис Шах. – СПб.: Локид, Миф, 1994. – 448 с.
32. Шейх Солих аль-Фаузан. Истинная суть суфизма, 2009 (1430) [Электронный ресурс] / Шейх Солих аль-Фаузан. – Режим доступа: <http://sawab.info/library/sufism.pdf>
33. Эрнст К. Суфизм. Мистический ислам / Карл Эрнст; перевод. М. Платова. – М.: Эксмо; Наше слово, 2012. – 416 с.
34. Якубович М. Преславный Коран. Переклад смислів українською мовою / Переклад з араб. Михайло Якубович. – Остроп, 2012. – 982 с.
35. Nik Anna. M.–Г. Вознен: «Сакральный танец – это молитва в движении» [Электронный ресурс] / Anna Nik. – Режим доступа: http://www.idance.ru/show.php?id_a=964
4. Armstrong K. Istorija Boga. 4000 let iskanij v iudaizme, hristianstve i islame / Karen Armstrong; perevod K. Semenova. – M.: Anf, 2011. – 524 s.
5. Afanas'ev A. Pojeticheskie vozzrenija slavjan na prirodu: Opyt sravnitel'nogo izuchenija slavjanskikh predanij i verovanij v svjazj s mificheskimi skazanijami drugih rodstvennykh narodov: V 3–h t. / Aleksandr Afanas'jev. – M.: Sovremennij pisatel', 1995. – T.1.
6. Bahauddin M. Lico sufizma / M. Bahauddin. – Dushanbe: Bard, 1999. – 328 s.
7. Buys'kykh Yu. Vykhor v suchasnyy demonolohiyi ukrajintsiv / Yuliya Buys'kykh // Etnichna istoriya narodiv Yevropy. – 2009. – Vyp.29. – S.22–31.
8. Vostochnyj tanec [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=colier&page=showid&id=10128>
9. Vremena izmenilis': v tance dervishej teper' kruzhsatsja zhenshhiny [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.liveinternet.ru/users/lara_liberty/post161977383/
10. Girshon A. Integrativnaja tanceval'no-dvigatel'naja terapija / V. Kozlov, A. Girshon, N. Veremeenko. – M., 2005; Spb.: Rech', 2006. – 286 s.
11. Dass R. Jeto tol'ko tanec / Ram Dass. – M., 1974. – 67 s.
12. K. E. Tanec dervishej sama [Elektronnij resurs] / Elena K. – Rezhim dostupu: http://art.1001chudo.ru/turkey_1262.html
13. K. E. Jubochnye tancy dervishej // Iskusstvo meditacii [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://subscribe.ru/group/mir-iskusstva-tvorchestva-i-krasoty/779271/>
14. Konovalov D. Religioznyj jekstaz v russkom misticheskom sektantstve: [1. Kartina sektantskogo jekstaza] / D. Konovalov // Bogoslovskij vestnik. – 1907. – T.1. – №3. – S.595–614.
15. Makarov S. Iskusstvo fakirov v Evrope XIX – nachala XX veka. Obshhie svedenija o fakirah, dervishah, jogah / S. Makarov // Razvlekatel'naja kul'tura Rossii XVIII–XIX vv. Ocherki istorii i teorii. – Spb., 2000. – S.464–480.
16. Misticheskij tanec dervishej [Elektronnij resurs] // Indija po-russki – zhivoj putevoditel'. – Rezhim dostupu: <http://indonet.ru/blog/george/3025>
17. Muhammad ibn 'Abd al-Karim ash-Shahrastani. Kniga o religijah i sektah / Muhammad ibn 'Abd al-Karim ash-Shahrastani; perev. s arab. S. Prozorova. – M.: Nauka, 1984. – Ch.1: Islam. – 270 s.
18. Muhammedhodzhaev A. Gnoseologija sufizma / A. Muhammedhodzhaev. – Dushanbe: Donish, 1990. – 116 s.
19. Nurbahsh D. Put'. Duhovnaja praktika sufizma / Dzhavad Nurbahsh; perev. L. Tiraspol'skogo. – M.: Rijeletiveb, 2007. – 267 s.
20. Ramacharaka. Religii i tajnye uchenija Vostoka / Ramacharaka. – Riga, 1937. – 292 s.
21. Sakral'nye tancy Vostoka [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://orientaldance.com.ua/news07032010.html> (Nazva z ekranu)
22. Slovar' religioznykh obrjadov i verovanij / Mircha Jeliade, Ion Kuliano. – M.: Rudomino; Spb.: Universitetskaja kniga, 1997. – 414 s.
23. Srednevekovyj tanec [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.siluet-dance.com/index.php?page=dance_history_srednevek
24. Strykalyuk B. Sufizm (2013) [Elektronnyj resurs] / Bohdan Strykalyuk // Filosofiya i relihiyeznavstvo. Pershyj naukovyj filososf's'ko-relihiyeznavchyy portal. – Rezhym dostupu: <http://tureligious.com.ua/sufizm/>
25. Sumcov N. Tanec / Nikolaj Sumcov // Jenciklopedicheskij slovar' Brokgauza i Efrona: V 82 tt. i 4 dop. tt. – M.: Terra, 2001 (1901). – T. 32A (64): Taj – Termity. – 481 s.
26. Topchinov E. Religii mipa: opyt zappedel'nogo psihotehnika i transpepsonal'nye sostojanija. – Spb.: Petepbypgskoe Vostokovedenie, 1998.
27. Trimingem Dzh. Sufijskie ordeny v islame [Elektronnij resurs] / Dzh. Trimingem; perevod. A. Staviskoj. – Rezhym dostupu: http://www.jagannath.ru/users_files/books/Sufiiskie_ordeny_v_islame.pdf
28. Hismatulin A. Sufijskaja ritual'naja praktika (na primere bratstva Nakshbandija) / A. Hismatulin. – Spb.: Peterburgskoe Vostokovedenie, 1996. – 208 s.
29. Hudekov S. Iskusstvo tanc. Istorija. Kul'tura. Ritual / Sergej Hudekov. – Spb., 2010. – 564 s.
30. Shah I. Put' sufiev / Idris Shah; perevod. Ju. Aranov. – Spb.: Jenneagon Press, 2011.
31. Shah I. Sufii / Idris Shah. – Spb.: Lokid, Mif, 1994. – 448 s.
32. Shejh Solih al'-Fauzan. Istinnaja sut' sufizma, 2009 (1430) [Elektronnij resurs] / Shejh Solih al'-Fauzan. – Rezhim dostupu: <http://sawab.info/library/sufism.pdf>
33. Jernst K. Sufizm. Misticheskij islam / Karl Jernst; perevod. M. Platova. – M.: Jeksmo; Nashe slovo, 2012. – 416 s.

References

1. Abu Hamida Gazali. Alhimija schast'ja / Abu Hamida Gazali; per. s arab. N. Madraimov. – Tashkent, 1999.
2. Adamovich G. Slavjanskij obrjadovij tanec v svete mirovyh jezotericheskikh tradicij // Gennadij Adamovich, Aleksej Tolmachev [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.dc.tsu.ru/WebDesign/DC/danceclub.nsf/structurl/sacralis_t9
3. Ali ibn Usman al'–Hudzhvirii. Raskrytie skrytogo. Starejšij persidskij traktat po sufizmu / Ali ibn Usman al'–Hudzhvirii; perevod s angl. A. Orlova. – M.: Edinstvo, 2004. – 504 s.

34. Yakubovych M. Preslavnyy Koran. Pereklad smysliv ukrayin's'koyu movoyu / Pereklav z arab. Mykhaylo Yakubovym. – Ostruh, 2012. – 982 s.

35. Nik Anna. M.–G. Vozien: «Sakral'nyj tanec – jeto molitva v dvizhenii» [Elektronij resurs] / Anna Nik. – Rezhim dostupu: http://www.idance.ru/show.php?id_a=964

Bogorod A. V., senior lecturer, Department of Philosophy, Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine, Kyiv), abc.boh@mail.ru

Dance rituals and practices of Muslims: theological analysis

This paper is the first in-depth specific academic study, dedicated to religious Muslim dances, known as «Sufi dances» and «dervishes' dances». The article examines the philosophical, ideological, religious-kinetic features in choreographic practices of dervishes. There have been collected and analyzed specific sources of Sufi dance rituals as well as studies of prominent orientalisists and world-famous Sufi scholars. The author of the paper traces the origins of dance rituals of dervishes (Sufis), the dance peculiarities and Sufi religious practices and trends. The ways of dervishes dance rituals' dissemination in the modern world are detected. It is proved that dervishes' dances are ritual «deviation» from conservative Muslims and religious practices directly related to dance cultures of other eastern nations. The rotational Sufi dances, massively performed on world stages by the Sufis and actors, have lost touch with the mysterious religious rites and traditions, having become technologically advanced and complicated. Nowadays they are performed not only by men but also by women; not only in specific Sufi attire but also in colorful skirts, which have become attributes of the modern spectacles and shows.

Keywords: dance rituals, Sufi dances, dervishes' rotational dancing twist, Islam, choreographic practice.

Богород А. В., старший преподаватель кафедры философии, Киевский университет им. Бориса Гринченко (Украина, Киев), abc.boh@mail.ru

Танцевальные ритуалы и практики мусульман: религиоведческий анализ

Статья является первым в отечественной науке углубленным специализированным исследованием, посвященным религиозным танцам мусульман, которые известны под названиями «суфийские танцы» и «танцы дервишей». В статье рассмотрены философско-мировоззренческие и религиозно-мистериальные особенности кинетики-дансологических практик дервишей; собрано и проанализировано специальные источники о танцевальных ритуалах суфиев и исследования выдающихся всемирно известных востоковедов и суфиезнавцев; прослежено истоки и происхождение танцевальных ритуалов дервишей (суфиев), проанализированы особенности танцевально-религиозных практик суфиев, выявлено тенденции и способы распространения танцевальных ритуалов дервишей в современном мире. Доказано, что танцы дервиши являются ритуальным «отклонением» от консервативных религиозных практик мусульман и напрямую связаны с танцевальными культурами других народов. Суфийские вращательные танцы, массово выполняющиеся на сценах мира и суфиями, и актерами, уже потеряли мистериальную связь с религиозными ритуалами и традициями, стали технически усовершенствованными и осложненными, и сейчас выполняются не только мужчинами, но и женщинами, не только в особой суфийской одежде но и в разноцветных юбках – атрибуте современных зрелищ и шоу.

Ключевые слова: танцевальные ритуалы, танцы суфиев, вращательные танцы, вращения дервишей, мусульманство, дансоритуальные практики.

* * *

УДК 271–64:351.857(477)«199/201»

Бойко І. М.,
завідувач лабораторією етики та естетики
філософського факультету, Львівський
національний університет ім. Івана Франка
(Україна, Львів), bihor_5@ukr.net

ДЕРЖАВНИЙ ЧИННИК ЯК РЕГУЛЯТОР ПРАВОСЛАВНО–КАТОЛИЦЬКИХ ВЗАСМИН В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Розглянуто особливості державного регулювання православно–католицьких відносин в незалежній Україні. Окреслено основні проблеми у даній царині, вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на православно–католицьке середовище України. Досліджено динаміку державно–церковної комунікації на шляху до побудови партнерської моделі відносин. Визначено перспективи та тенденції впливу державного чинника на розвиток православно–католицького діалогу в сучасній Україні.

Ключові слова: православно–католицькі відносини, Церква, державний чинник, влада, державно–церковні відносини.

Специфіка суспільно–політичної обумовленості державно–церковних відносин в Україні має давню витокову історію. Свій позитивний вплив вона виявила в національно–культурному відродженні, державотворчих процесах, творенні захисних моделей культурної ідентичності, а також виступала своєрідним механізмом ретрансляції національної історичної пам'яті. Церква та релігія традиційно залишаються тими важливими чинниками, які відчутно впливають на формування ціннісних орієнтирів, морально–етичної сфери українського суспільства.

Державні чинники є важливим регулятором сфери православно–католицьких відносин. Оскільки саме православні та католицькі церкви виступають як найбільш презентаційні конфесійні історичні пам'яті України, і мають визначальний вплив (за даними дослідження Центру Разумкова у 2013–2014 роках саме Церква, на думку респондентів (понад 70%) має ставати на захист людини, боронити її від влади та можливих злочинів зі сторони влади [18]) на суспільно–політичну та духовно–культурну інфраструктуру держави, актуальність даного дослідження є незаперечним. Мета дослідження, полягає у визначенні специфіки та особливостей державної регуляції у площині православно–католицьких відносин незалежної України.

Після проголошення незалежності України спостерігається динамічний розвиток релігійно–церковного життя, посилюється присутність церков в соціальній, суспільно–політичній сфері, створюється нова політична реальність, базована на принципах: свободи совісті, свободи віросповідань, толерантності, плюралістичності. Релігійно–церковні структури стали не лише суб'єктами, а й об'єктами політичного життя. Церква стає елементом громадянського суспільства.

Проблема державно–церковних відносин та особливості її регулювання, ще на зорі незалежності отримала значний резонанс як у державно–владних, церковних колах так і у різних галузях академічної гуманітаристики.

Дослідженням у даній царині присвячена ціла низка публікацій релігієзнавців, істориків, філософів, політологів, дослідників державного управління. Джерельна база дослідження – міжнародне та українське законодавство [6; 7; 9; 10; 12], Біблія [2] та Меморандум християнських конфесій [14] та Концепція державно–церковних відносин [12]. Теоретичне обґрунтування даної проблеми містяться у працях В. Балуха [1], М. Васіна [3], Г. Друзенка [5], В. Речицького [16]. Проте виокремлення державного чинника як регулятора власне православно–католицьких відносин потребують більш детального вивчення та предметного узагальнення, що і є метою та завданням нашого дослідження.

Класичною методологічною основою державно–церковного зв'язку є біблійна теза Ісуса Христа «Тож віддайте кесареви – кесареви, а Богові – Боже» (Мт.22:15–21, Мк.12:13–17, Лк.20:20–26) [2]. Власне вона визначає парадигму розвитку державно–церковних відносин, формує теоретико–політичний постулат про «два царства» і в подальшому визначає формування релігійно–політичних традицій Європи в цілому й України зокрема.

На нашу думку, специфіку православно–католицьких взаємин незалежної України в суспільно–політичному контексті чималою мірою визначають доктринальні та канонічно–правові особливості православно–католицького суспільства.